

DOI: 10.61491/yk.17.2025.12203

**ალექსი ოჩიაური –
ფშავ-ხევსურეთის მოამბე**

**Aleksi Ochauri –
A Devoted Servant of Pshav-Khevsureti**

ნათია ჯალაბაძე

თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი
საქართველო, თბილისი

Natia Jalabadze

TSU Ivane Javakhishvili Institute
of History and Ethnology
Georgia, Tbilisi

აბსტრაქტი

ალექსი ოჩიაური იმ მოღვაწეთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომლებიც გიორგი ჩიტაიასა და ვერა ზარდაველიძის ხელმძღვანელობით 1930-იანი წლებიდან ჩაებნენ ენიმკის (ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი) ეთნოგრაფიის განყოფილების მიერ ფართოდ გაშლილ შემკრებლობით საქმიანობაში; იგი იყო ფშავ-ხევსურეთის ყოფის უბადლო მცოდნე; პედაგოგიური საქმიანობის პარალელურად, სისტემატურად იწერდა მთიელთა ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებსა და ეთნოგრაფიულ მასალებს. ავტორი, როგორც თვითმხილველი და უშუალო მონაწილე, ზედმიწევნით ზუსტად და დეტალურად აღწერდა იმ პერიოდისათვის ჯერ კიდევ ცოცხალ ტრადიციებს.

ალ. ოჩიაურის მიერ შეკრებილი ფშაველთა და ხევსურთა რელიგიური და სოციალური ყოფის ამსახველი განუზომლად ფასეული მასალების ნაწილი გამოცემულია. მისი გამოუქვეყნებელი ხელნაწერები დაცულია ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის არქივში.

ალ. ოჩიაურის ეთნოგრაფიულ ჩანაწერებს დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართველ მთიელთა ტრადიციული ყოფის და მეზობელ კავკასიელ მთიელებთან მათი ურთიერთობის შესწავლის საქმეში.

საკვანძო სიტყვები: ალექსი ოჩიაური, ფშავ-ხევსურეთი, მთიელთა ტრადიციული ყოფა, ეთნოგრაფიული ჩანაწერები.

ABSTRACT

Aleksī Ochīauri belongs to that circle of scholars who, under the guidance of Giorgi Chitaia and Vera Bardavelidze, became involved from the 1930s onward in the extensive collecting activity carried out by the Ethnography Department of ENIMK (the Institute of Language, History, and Material Culture). He was an unrivaled expert on the way of life of Pshavi and Khevsureti; alongside his pedagogical work, he systematically recorded samples of the mountain communities' oral tradition together with ethnographic material. As an eyewitness and direct participant, the author described with painstaking accuracy and in great detail the traditions that were, for that period, still living practice.

Part of the immeasurably valuable material collected by Al. Ochīauri, reflecting the religious and social life of the Pshavs and Khevsurs, has been published. His unpublished manuscripts are preserved in the archive of the Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology.

Al. Ochīauri's ethnographic records are of great significance for the study of the traditional way of life of the Georgian highlanders and of their relations with neighboring Caucasian mountain peoples.

Keywords: Aleksī Ochīauri, Pshav-Khevsureti, traditional way of life of the highlanders, ethnographic records.

შესავალი

წინამდებარე ნაშრომში წარმოჩენილია ალექსი ოჩიაურის, პედაგოგისა და ეთნოგრაფის, ღვაწლი ფშავ-ხევსურეთის ტრადიციული ყოფის, ხალხური პოეზიისა და გადმოცემების შესწავლის საქმეში, ქართული ეთნოგრაფია-ეთნოლოგიის განვითარებაში შეტანილი წვლილი და მისი ბიოგრაფის დრამატული პერიოდები.

ალ. ოჩიაურისადმი მიძღვნილ წერილში ალექსი ჭინჭარაული აღნიშნავს: „არიან მოღვაწენი, რომელთაც რაიმე განსაკუთრებული განათლება არ მიუღიათ, არც გამოქვეყნებული წიგნებით თუ სტატიებით აულაპარაკებიათ ქვეყანა, არც სარფა და სახელი უძებნიათ, რიგითს საზოგადოებრივ სამუშაოს ასრულებდნენ, ჩვეულებრივი ცხოვრებით ცხოვრობდნენ, ფართო საზოგადოებრიობისათვის სრულიად უცნობნი. მაგრამ მათ ჰქონდათ მაღალი მოქალაქეობრივი შეგნება და ერის წინაშე პასუხისმგებლობის კეთილშობილური გრძნობა – მუდამ შრომობდნენ, ეძებდნენ, კრებდნენ, იწერდნენ, იხატავდნენ და ამ ნაღვაწს შთამომავლობას უტოვებდნენ.... აი, ასეთ ადამიანთა რიცხვს ეკუთვნოდა ალექსი ალექას ძე ოჩიაური.“ (ჭინჭარაული 1972).

ხევსურეთისა და ფშავის ყოფის უბადლო მცოდნე, თვითმხილველი და უშუალო მონაწილე, ალექსი ოჩიაური აქტიურად ჩაება გიორგი ჩიტაიასა და ვერა ბარდაველიძის ხელმძღვანელობით 1930-იანი წლებიდან ენიმკის

ეთნოგრაფიის განყოფილების მიერ ფართოდ გაშლილ შემკრებლობით საქმიანობაში.

ალ. ოჩიაურის შესახებ ანა კალანდაძე წერს: „მან პედაგოგიური მოღვაწეობა ბედნიერად შეუწყვილა ასეთსავე დიდსა და არანაკლებ მნიშვნელოვან მამულიშვილურ საქმეს, – მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრების მანძილზე მისხალ-მისხალ კრებდა ფშავის და ხევსურეთის ხალხური პოეზიის ნიმუშებს და ეთნოგრაფიულ მასალებს“ (ბალიაური 1995: 8).

ალ. ოჩიაურის ეთნოგრაფიული მასალები ხელნაწერების სახით დაცულია ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის არქივში. მათი ნაწილი გამოქვეყნებულია (ფშავ-ხევსურული პოეზია, 1970); სტუმარმასპინძლობა ხევსურეთში (1980); ქართული ხალხური დღეობების კალენდარი ხევსურეთი (არხოტის თემი, 1988); ქართული ხალხური დღესასწაულები აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში, ფშავი (1991) და სხვ.). გამოუქვეყნებელი მასალების გამოცემა და სამეცნიერო მიმოქცევაში შეტანა საშური საქმეა.

კვლევის მეთოდები

კვლევისთვის ზოგადად გამოყენებულია კაბინეტური მეთოდი, კონკრეტულად – ბიოგრაფიული ანალიზის, ბიბლიოგრაფიული და კონტექსტუალური კვლევის მეთოდები.

მსჯელობა

ალექსი (ლექსო) ოჩიაური დაიბადა 1892 წელს არხოტის თემის სოფ. ახიელში და ცხოვრების ერთი მონაკვეთი იქვე გაატარა. მისი მამა ხევსურეთში ცნობილი დასტაქარი ალექს ოჩიაური იყო, რომლის შესახებაც გიორგი თედორაძე თავის წიგნში „ხუთი წელი ფშავ-ხევსურეთში“ იგონებს: „ალექს ოჩიაური არხოტელია, წყნარი, დარბაისელი და მეტად გონებადამხვილი მოხუცია, 86 წლისა. თავის სიცოცხლეში მოურჩენია 350 ჭრილობიანი ავადმყოფი. მათ შორის 150-სათვის გაუკეთებია თავის ქალას ტრეპანაცია“ (თედორაძე 1930: 101-102).

ალ. ოჩიაურის ოფიციალურ ბიოგრაფიაში მისი განათლების შესახებ ზუსტი ცნობები არ მოიპოვება. ცნობილია, რომ მას მიღებული ჰქონდა ჯერ სასულიერო (არაოფიციალური), შემდეგ კი, საბჭოთა პერიოდში, მუშფაკის განათლება. არაოფიციალური ინფორმაციით, იგი რამდენიმე წელი კავკავში სწავლობდა. ალ. ოჩიაურის სწავლისადმი ინტერესი კარგად ჩანს მის მოგონებებში:

„16-17 წლისა ვიქნებოდი, რომ გავიპარე და წავედი ქისტეთში, ენის დასწავლის მიზნით. კავკავთან ახლო ერთი ქისტებით დასახლებული სოფელი იყო. ქისტები ამ სოფელს ღალმისტიეს ეძახდნენ, ქართველები კი ბაზურგას. ამ სოფელში ერთი ჩემი მოგვარე ცხოვრობდა – ბასილი, და იმასთან წავედი. მალე გავიჩინე ახალგაზრდა მეგობრები და დავიწყე ღილღური სიტყვების სწავლა. ბასილმა და მაიამ (ბასილის ცოლმა) ღილღური კარგად იცოდნენ და ისინიც მეხმარებოდნენ ენის სწავლაში.

გადაწყვეტილი მქონდა დღეში 10 სიტყვის დასწავლა და ხანდახან მეტსაც ვსწავლობდი, თან სიტყვებსაც ვიწერდი და ვიზეპირებდი. თან ლილღვლებთან ვსაუბრობდი და ვაბამდი ერთმანეთს სიტყვებს. უკვირდა ლილღვლებს ჩემი ადრე დასწავლა ქისტური ენისა, თან კიდეც იცინოდნენ არასწორ გამოთქმაზე და შეცდომებს მისწორებდნენ. ქისტები ისე შემეყვარდა, რომ წამოსვლა აღარ მინდოდა. ყოველ საღამოს მათი ახალგაზრდობა ჩვენთან იყრიდა თავს. მოიტანდნენ ჭიანურს, გარმონს და მართავდნენ ცეკვას...“ (ოჩიაური, ხელნაწერი, ინახება მის ოჯახში).

1912 წელს ალ. ოჩიაური ჯარში გაიწვიეს, სადაც საკმაოდ მკაცრ პირობებში უხდებოდა ყოფნა. ვერ ეგუებოდა რუსულ რეჟიმს. ჯარში დაავადდა, ოპერაცია დასჭირდა, რაც კარგად გადაუტანია და მერე კვლავ არხოტში დაბრუნებულია.

1916 წელს ალ. ოჩიაური ფშავ-ხევსურეთის ოლქის შუაფხოს წმინდა გიორგის სახელობის საყდრის მედავითნე იყო; 1917 წელს კი, ეპისკოპოს ლეონიდეს ხელდასხმით, სოფ. ახიელის ეკლესიის მღვდლად აკურთხეს; ბოლშევიკების ხელისუფლების დამყარების შემდეგ გაკრიჭეს და სასულიერო საქმიანობა აუკრძალეს.

ალექსი ოჩიაური ხალხური პოეზიის კარგი მცოდნე იყო და თავადაც წერდა ლექსებს, თუმცა ეს მისი ძირითადი საქმიანობა არ ყოფილა. „საღდათობის“ დროინდელი ლექსები შეტანილია 1970 წელს გამოცემულ მის „ფშავ-ხევსურულ პოეზიაში“. აღნიშნული წიგნის შესავალში ალექსი ოჩიაური იგონებს აკაკი შანიძესთან შეხვედრას, რამაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა მის შემდგომ საქმიანობაში: „ზაფხულის ერთ საღამოს არხოტიელები გიორგი ჯაბუშანურის ქვიტკირის კარში ვისხედით. უცებ სოფელთ შუაზე ქალაქურად ჩაცმული უცხო ახალგაზრდა გამოჩნდა, რაც მაშინ ხევსურეთში, და ისიც არხოტში, მეტად დიდი იშვიათობა იყო. იგი მამაკაცთა „ფეხონს“ მოუახლოვდა და ხევსურულ კილოზე დაგვიძახა: – ვინ გაჰხვრეტსავე, ხევსურებო, არხოტის მთასავე? – და კითხვას თვითონვე უპასუხა: – ღმერთის, მაღლმავ, ბურაოს კი ვერვინ დააბრუნებსავე, ბაბურაულის მეტივ!“ ხალხში სიცილი ატყდა. საქმე ის იყო, რომ იმხანად არხოტის ხეობაში მადანს ეძებდნენ. ხმა გავარდა: ოქრო აღმოაჩინეს და გზის გასაყვანად არხოტის მთა უნდა გახვრიტონო. ხევსურების წარმოდგენით კი ბურღი ვინმე ღონიერ კაცს უნდა ეტრიალებინა. ეს ახალგაზრდა დღეს საქვეყნოდ ცნობილი აკადემიკოსი აკაკი შანიძე იყო.... მაშინ პირველად გავხდი მოწმე ხალხური მასალების შეკრებისა“ (ოჩიაური 1970: 6). ალექსი ოჩიაურმა საკუთარი და მის მიერ ჩაწერილი სხვა ლექსები აკაკი შანიძეს გადასცა, რომელიც მან თავისი ხევსურული პოეზიის კრებულში გამოაქვეყნა (შანიძე 1931).

ალექსი ოჩიაურს განსაკუთრებული ოჯახურ-სანათესაო წრე ჰყავდა. მის ძმას, მიხა ოჩიაურს, რომელიც კარგად ერკვეოდა ხალხურ მედიცინაში, მუშფაკი ჰქონდა დამთავრებული; ასევე იყო ალ. ოჩიაურის მეუღლე – ნათელა ბალიაურიც, რომელიც მოგვიანებით თავის დასთან, პედაგოგ

მელანია ბალიაურთან, ერთად აქტიურად ჩაება გიორგი ჩიტაიასა და ვერა ბარდაველიძის ხელმძღვანელობით გაშლილ ეთნოგრაფიული მასალის შემკრებლობით საქმიანობაში; მათაც არანაკლებ მნიშვნელოვანი ეთნოგრაფიული მასალა დაგვიტოვეს; ალ. ოჩიაურის ქვისლი, მელანია ბალიაურის მეუღლე, ცნობილი ეთნოგრაფის, სერგი მაკალათიას ძმა, თავადაც პედაგოგი და ეთნოგრაფი ნიკო მაკალათია გახლდათ. ალ. ოჩიაურის ცოლის ძმა-ბიძაშვილები (ლადო, თომა, გაბრიელ და ერასტი ბალიაურები) ხევსურული ინტელიგენციის პირველი წარმომადგენლები იყვნენ. მათ განათლება ვლადიკავკაზის სკოლებში ჰქონდათ მიღებული (ლიქოკელი 2010: 65).

1924-იანი წლებიდან ალ. ოჩიაური პედაგოგიურ მოღვაწეობას ხევსურეთისა და ფშავის ახლად გახსნილ სკოლებში ეწეოდა. არხოტში იგი იყო პოეტ გაბრიელ ჯაბუშანურის პირველი მასწავლებელი; 1930-იან წლებში ბარისახოს სკოლა-ინტერნეტში ასწავლიდა, შემდგომ კი – შუაფხოს სკოლაში.

ფშავ-ხევსურეთის ტრადიციების ღრმა ცოდნა ალ. ოჩიაურის მიერ იგ. ჯავახიშვილის „თეთრი საყელოს“ კრიტიკის საფუძველი გახდა. როგორც თავად იგონებს, საკავშირო აღწერის დროს ხევსურეთში მყოფს ადგილობრივმა ახალგაზრდებმა მიხეილ ჯავახიშვილის „თეთრსაყელოზე“ ჰკითხეს და მისი შეფასება მოსთხოვეს. ხევსურები ამ ნაწარმოებს მათი ზნე-ჩვეულებებისა და ღირსების შეურაცხყოფად აღიქვამდნენ და ალექსისგან მოითხოვდნენ სიმართლის დაწერას; ავტორი დათანხმდა: „მე დავთანხმდი დაწერაზე, უთხარი, მე არ შემიძლიან იმ განვითარებულ ადამიანს პასუხი გავცე, მხოლოდ ამ წიგნში რაც ტყუილი და არაწმინდა ნაწერი არის, კი დავწერ სიმართლეს, როგორც ადგილობრივი და ყველა აქაურისმცოდნე კაცი“ (ოჩიაური 1928: 201). კრიტიკულ წერილში ავტორი აღნიშნავს:

„მე მგონი ადამიანი უნდა გვეცნოს ჯერ ადგილმდებარეობას, მემრე ზნეჩვეულებას, მემრე ენას ხალხისას და მაშინ შეუძლიან დასწეროს სინამდვილე. მე მიკვირს შეგნებული და განვითარებული ადამიანი ასე შეუფერებლად რად უნდა იხსენიებდეს ერთ-ერთ ქვეყნის კუთხეს, იმის მაგიერ, რომ უნდა სცდილობდეს ხალხის კეთილდღეობას ზნე-ჩვეულების ნამდვილ ცოდნას და შესწორებას, ესე კი არ ხდება და პირიქით, ყველაფერი დამახინჯებულია. ... ვისაც სურს ხევსურეთის ზნე-ჩვეულების აწერა და გაცნობა, უნდა იცხოვროს `რამოდენიმე წელიწადი ან თვეები ხევსურეთში და სწეროს ადგილობრივ ყოველივე, და მაშინ შეიძლება ეცოდინოს ცოტაოდენი სინამდვილე მაინც, თუ ამას ვინმე ვერ შესძლებს, არიან თფილისში ისეთი პირები, რომელთაც აქვს ხევსურული ნაწერები, თვითონაც უმგზავრია ხევსურეთში, აქვს ადგილობრივ ნაწერები და თვით ნაცნობი წერა-კითხვის მცოდნე ხევსურებიც სწერენ და უგზავნიან თავის ხევსურულ მასალებს დასაბეჭდათ. ესეთი პირნი არიან: აღმოსავლეთის ენების პროფესორი აკაკი შანიძე, რომელმაც ერთი წიგნი უკვე გამოსცა, ხევსურული მასალები; ბესარიონ გაბური, მეორე, ხევსურეთის ნამდვილი

მცოდნე არის. მასწავლებელი ნიკო მაკალათია, რომელმაც იცხოვრა ერთი წელიწადი ხევსურეთში და აქვს ყოველივე აწერილი სინამდვილით. არის კიდევ რომელსაც აქვს ნაწერებიც და იცნობს ხევსურეთს, ვინმე ქართველი ქალი ქრისტიანე შარაშიძე, და აი, ესეთი პირებისაგან შეიძლება, შეიძინოს ადამიანმა ხევსურული ენაც და ყველაფერი; თუ ესეთიც ვერ შესძლო და ვერ შეიძინა, ადამიანი, ჩემის აზრით, არ უნდა აჭუჭყიანებდეს იმ კუთხეს, რომელიც თვალითაც არ უნახია“ (ოჩიაური 1928: 204).

აღნიშნულ წერილში ალ. ოჩიაური ავტორს ხევსურთა ყოფის არასწორად ჩვენების, ტრადიციების, რიტუალების, სამართლებრივი, ქორწინებისა და ოჯახური წესების არასწორი აღწერის და ზოგჯერ დამახინჯების გამო აკრიტიკებს; ხაზგასმულია ტერმინოლოგიური ხასიათის შეცდომები და ზოგადად ენის საკითხი, რაც სრულიად არ შეესაბამება ხევსურულ დიალექტს. კრიტიკის ავტორის აზრით, რომანი ქმნის მცდარ წარმოდგენას მთის თემებზე და შეურაცხყოფს მათ კულტურულ ღირსებას. ქვემოთ წერილიდან რამდენიმე ამონარიდს მოვიტან:

ავტორს „მოხყავს ლაშარის ჯვარის ხატობა, რომელიც არხოტის თემს არცკი ყურით გაუგონია, ეს სალოცავი ეკუთნის ფშავლებს, უკანაფშავში; მოხყავს ხევსური ჯურხა, კაცის მკვლელი, გამოქცეული ხევსურეთიდან, ჩამოდის თბილისში, იქ დახვდება თოთია ცოლ-შვილით. ბოლოს ჯურხა ირთავს თავის ნათესავს, მზექალს, რაც ყოვლად შეუძლებელია. მემრე ფარხმლით სჭრიან ერთმანეთს, და ჭრილობაში აწყობენ ქერის მარცვლებს...

მარცვლების დაწყობის წესი: ხევსურეთში ჩხუბის დროს დაიჭრება კაცი, მარტო პირისახეზე იზომება მარცვლებით, და არა სხვა სხეულზე, იზომება წყრულის განკურნვის მეორე წელიწადს; იმიტომ რომ ერთ წელიწადს ნაწილი ჭრილობისა გაიკურნება კარგად და აღარ შეემჩნევა, რაც რჩება, ის იზომება ძაფით, ძაფი იდება ქვაზე, ქვა იხაზება იმ ძაფის ზომაზე, და ეწყობა თითო ქერის მარცვალი და თითო წმიდისა შუა და შუა; ნაპირებზე გამოაკლდება ორი მარცვალი და რაც რჩება, თითო მარცვალზე დამჭრელი დაჭრილს აძლევს ხუთ მანეთს ფულს. ავტორი ხევსურეთში კლავს კაცს დათვიას და ხევსურები კოცნიან და უმადლიან კიდეც, და აძინებს ისევ მკვლელს ჩრდილოში თავისუფლად და უდარდელად. არც ეს შეიძლება ასე ადვილად; ასე რომ იყოს, ხომ სულ მთელი ხევსურები ამოხოცავდნენ ერთმანეთს. მკვლელი მთელი თავის გვარით და ნათესაობით იმათის ჩვეულებით უნდა გადიხიზნოს სხვა ქვეყანაში, ნებდება თავი მის სახლკარს და მამულს, სახლი ლპება და ინგრევა(...)რჩება ყანები მოსამკალი, ასე რომ ხელს ვერავინ ვერ ახლებს მკვლელის უძრავ-მოძრავ ქონებას“ (ოჩიაური 1928: 200-201).

ან კიდევ: „ცოლ-ქმართ შეუღლება შეიძლება შემდეგის წესით: ცოლს დანიშნავს ვინმე სხვა, ან ბიძა ან მამა, და ან სხვა უფროსი კაცი, ახლო ნათესავი ისე რომ ქმარს არც კი გაუგია. ასეთისავე წესით იქნება ქორწილი, რომ ქმარი და ცოლი ერთმანეთს არ ნახვენ. კიდევ წლების გამომავლობაში ცოლი ქმარის თვალწინ არ გაივლის და არც ხმას გასცემს. შემდეგ, ისევე

ელჩით, ან დედამთილი ან ქმრის და, ერთსაც სთხოვს და მეორესაც გაცნობის შესახებ, და მიჰყავს ცოლი, ისეთი სიფრთხილით და ჩუმად რომ იმ ოჯახში მეორეებმა არ შენიშნონ, ისენი კიდეც არიან დაძმურის წესით რამდენიმე წლით, როგორც მეუღლე, ცოლი იშვიათად იძინებს ქმართან, დანარჩენ ოჯახის წევრების შეუმჩნეველად. ავტორი კი ასურათებს, ვითომ ქმარი სახალხოდ დაუძახებს ცოლს (კუს თუ გეკუსებისა). ეს ადამიანებში კი არა და მხეცებშიც არ მოხდება. ეს სიტყვა არ ვიცი ავტორმა სად შეიძინა და ან როგორ იკადრა ესეთი უმსგავსო სიტყვების წერა, რომელიც ხალხის გათახსირებას ნიშნავს. ავტორი, მართლაც რო ვთქვათ, ხევსურეთს ბევრნაირად ამახინჯებს, ენა ხომ სრულობით არ არის ამ წიგნში ხევსურულის მსგავსი, მე არ ვიცი, ეს რა ენაზე არის ნაწარმოები“ (ოჩიაური 1928: 203).

1936 წელს ალექსი ოჩიაური დააპატიმრეს ე.წ. „ამერიკელების საქმესთან“ დაკავშირებით. ი. ლიქოკელის ინფორმაციით, საქართველოს კომუნისტურმა ხელისუფლებამ 1936–1937 წლების საერთო საიმპერიო რეპრესიებში ხევსურეთის ჩართვა გადაწყვიტა. ვინაიდან ამ პერიოდში ხევსურეთში მასობრივი ანტისახელმწიფოებრივი მოძრაობა არ არსებობდა, შინსახკომმა შეიმუშავა პროვოკაციული გეგმა: შენიღბული აგენტები უცხო სახელმწიფოს წარმომადგენლების სახით უნდა შესულიყვნენ რეგიონში და საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ საზოგადოებრივი აზრის წაქეზებით კონტრრევოლუციური მოქმედებების ინსპირირება მოეხდინათ. გეგმის განხორციელება 1936 წლის დასაწყისში დაიწყო, ხოლო პროვოკაციის კონკრეტულ ობიექტად ლიქოკის თემი შეირჩა (ლიქოკელი 2010: 9).

ი. ლიქოკელისავე ცნობით, 30-იანი წლების დასაწყისში სოფ. ბარისახოში აშენდა არასტანდარტული არქიტექტურისა და გაურკვეველი დანიშნულების კომფორტული, მრავალთახიანი შენობა, რომელსაც „დასასვენებელ სახლს“ ეძახდნენ. მასში თავიდანვე ჩასახლდა გაურკვეველი თანამდებობისა და საქმიანობის კაცი, გვარად მშვენიერად. 1936 წლის იანვარში ხევსურეთში, ბარისახოში გამოჩნდა 2 ამერიკელი ტურისტი, ქალი და მამაკაცი და დასასვენებელ სახლში დაბინავდა. ერთ საღამოს, მშვენიერადის რეკომენდაციით, ამერიკელმა ტურისტმა ადგილობრივ მოსახლეობაში პატივცემულ იქაურ მასწავლებელს, ლექსო ოჩიაურს, სთხოვა მისთვის გაეყოლებინა გამცილებელი ლიქოკში, სადაც იმ დროს კარატის ჯვარში ახალი წლის დიდი დღეობა მიმდინარეობდა და სტუმარს რელიგიური და ეთნოგრაფიული ადათ-წესების გაცნობა შეეძლო. ოჩიაურმა უცხოელს გააყოლა მოსწავლე და თემის ერთ-ერთ თვალსაჩინო წარმომადგენელს სტუმრის მიღებისა და დახმარების თხოვნით წერილობით მიმართა. შინსახკომმა ალექსი ოჩიაურს ბრალად სწორედ ეს დასდო და იგი ანტისახელმწიფოებრივ საქმიანობაში ბრალდებულ სხვა ხევსურებთან ერთად 1936 წლის შემოდგომაზე დააპატიმრეს. „ალექსი ოჩიაურის, ყველა ხევსურისათვის ამ პატივცემული კაცის, „კონტრრევოლუციაში“ ჩართვა განაპირობა კომუნისტთა სურვილმა სისხლიანი მათრახის გარეშე არ

დაეტოვებინათ არც ერთი „ცნობილი, ავტორიტეტული ხევისური, რათა საფუძვლიანად გადაემტვრიათ ამ მხარის ხერხემალი და საბოლოოდ ამოეპირკვათ მისი მეზრძოლი სული. აქედან დაიწყო ეს პროვოკაცია და ალ. ოჩიაურის 5-6 თვიანი ტანჯვა-წამება ჩეკისტების ციხეში.“ (ლიქოკელი 2010:65-66). ალექსი ოჩიაური 1937 წელს ბრალის დაუმტკიცებლობის გამო გაათავისუფლეს.

ამის შემდგომ ალექსი ოჩიაური ინტენსიურად შეუდგა ფშავ-ხევსურეთის ყოფის ამსახველი მასალების ფიქსაციას. იგი ზედმიწევნით ზუსტად და დეტალურად აღწერს იმ პერიოდისათვის ჯერ კიდევ ცოცხალ ტრადიციებს. ეთნოგრაფის ნაყოფიერი მუშაობა მნიშვნელოვანწილად იმანაც განსაზღვრა, რომ მის მუშაობას ხელმძღვანელობდნენ და სისტემატურად აკონტროლებდნენ ვ. ბარდაველიძე და გ. ჩიტაია. რელიგიური ხასიათის ეთნოგრაფიული მასალების მოპოვებისას ვერა ბარდაველიძე მკვლევრის უპირველეს ვალდებულებად თვლიდა კონკრეტული საკითხის შესახებ ამომწურავი ცნობების ფიქსაციას მთელი თავისი ნიუანსებით და დეტალების დადგენას, ვინაიდან ერთ რაიონში, თემში, სოფელში, უბანსა თუ გვარში დაკარგული ან ამოვარდნილი წესი, შეიძლება სხვაგან ყოფილიყო შემონახული. მხოლოდ ამგვარად შეკრებილი მასალის საფუძველზე მიაჩნდა მას შესაძლებლად ქართულ ხალხურ დღეობათა კალენდრის სისრულით აღდგენა (ბარდაველიძე 1939: VII). ამ მოთხოვნის საფუძველზეა შეკრებილი. ალ. ოჩიაურის მასალები ფშავ-ხევსურულ წლიურ დღეობათა ციკლზე და გამოცემულია მისი გარდაცვალების შემდგომ თინათინ ოჩიაურის რედაქტორობით. ესენია: ქართული ხალხური დღეობების კალენდარი ხევსურეთი (არხოტის თემი, 1988); ქართული ხალხური დღესასწაულები აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში, ფშავი (1991); ქართული ხალხური დღეობების კალენდარი: ხევსურეთი II (ბუდე-ხევსურეთი, შატილ-მიღმახევი, 2005). დღესასწაულთა აღწერა ხევსურეთისა და ფშავის ყოველი ხეობის ძირითად სათემო თუ სასოფლო სალოცავებში კარგად ავლენს იმ მთლიანობასაც და ლოკალურ თავისებურებასაც, რომელიც ამ კუთხეთა რელიგიური ყოფისთვის არის დამახასიათებელი.

ეთნოგრაფიული ფაქტების უტყუარობასა და მათ ფიქსაციაზე ალ. ოჩიაური თავისი ერთ-ერთი წიგნის შესავალში გადმოგვცემს:

„ბევრი იწერება ხევსურეთის ყოფა-ცხოვრებასა და ზნე-ჩვეულებაზე, მაგრამ ბევრი რამ სიმართლეს მოკლებულია, ხევსურეთში, როცა გზები გაიხსნება და სიარულის დრო არის, მაშინ ხალხს საქმე აქვს (მზადება სამეურნეო იარაღებისა, ხვნა, თიბვა, მკა, საზამთროდ შეშის „მომზადება, თივის და ძნის მოტანა და სხვა). ზაფხულის განმავლობაში დრო არ რჩებათ, მოსულ კაცს ჩამოუსხდუნენ და ყველაფერი დაწვრილებით უამბონ, ხშირად შეკითხვებზე არასწორ პასუხს აძლევენ, ცდილობენ თავიდან როგორმე მოიცილონ და თავისი საკუთარი საქმე არ დარჩეთ გაუკეთებელი. მათ არ იციან, მკვლევარს რატომ აინტერესებს სწორი ცნობების ჩაწერა, ამიტომ

ტყუილსაც ხშირად აწერინებენ.ამავე დროს, ზოგიერთ რამეს საკუთარ საიდუმლოებად თვლიან და მას, არავის ეტყვიან, მითუმეტეს, თუ ატყობენ, რომ განათლებული ხალხის შეხედულებით, თავიანთ ზნე-ჩვეულებაში რამე უარყოფითი აქვთ. თვითონ ასეთი რამ, თუმცა უარყოფითად არ მიაჩნიათ, სხვას მაინც არ ეუბნებიან, რადგან დაცინვის და გაკიცხვის ეშინიათ. აქვთ სარწმუნოებაში თავისებური საიდუმლოებანიც, რომლის თქმაც დალუპვად ესახებათ. ხევსური თავის უარყოფით მხარეს ყველასთან ფარავს, დადებითს კი გაზვიადებულად მოუთხრობს. უნდა ითქვას, რომ ხალხურ პოეზიაში არსებულ თავის უარყოფით ლექსებსაც კი არავის ჩააწერინებენ, დამარცხების ამბებს არავის ეუბნებიან, გამარჯვებისას კი ერთი ათად აზვიადებენ. ამიტომ საჭიროა ყველაფერი აიწეროს ისეთი კაცის მიერ, ვისაც ეს ჩვევები თვითონ შეუსრულებია და განუცდია, საჭიროა, აგრეთვე, მასალა შეიკრიბოს ხნიერი და ჭკვიანი ხევსურების დაკითხვით და არა ისე, გზაში შემთხვევით შეხვედრილ ხევსურს რომ ეკითხებიან, მის მიერ თქმულს ეყრდნობიან, არ არჩევენ, ის კაცი რა ჭკუის პატრონია და რამდენად შეუძლია სწორი ცნობების მოწოდება. მე განვიზრახე მასალის შეკრება ხევსურეთის ირგვლივ, რათა მკითხველს საშუალება ჰქონდეს ერკვეოდეს, თუ ხევსურები რანი იყვნენ წარსულში და რანი არიან ახლა. აღწერე რელიგიური დღესასწაულების წლიური კალენდარი ზუსტად და უტყუარად, დაწყებული დღე-სასწაულებისათვის საჭირო პურის მოყვანიდან, დამთავრებული წლის განმავლობაში მისი დახარჯვითა და მოხმარებით, დამახასიათებელი სათანადო წეს-ჩვეულებებითა და ლოცვებით“ (ოჩიაური 1988: 3-4).

ალ. ოჩიაურის პირად გამოცდილებას ეფუძნება და მთლიანად ხევსურულ სტუმარმასპინძლობას ეძღვნება მისი წიგნი სტუმარ-მასპინძლობაზე (ოჩიაური 1980); ავტორი აღწერილი წეს-ჩვეულებების უშუალო მონაწილეა, რაც მას საშუალებას აძლევს ზუსტად და დეტალურად წარმოაჩინოს სტუმრისა და მასპინძლის ქცევის ნორმები, ეტიკეტი და სიტყვიერი პრაქტიკა. სტუმარმასპინძლობა განხილულია კონკრეტულ სოციალურ, რიტუალურ და შრომით კონტექსტებში, მათ შორის ღვინისა და გლოვაში, სისხლ-მესისხლეობასა და მტერთა შერიგებაში, აგრეთვე სამეურნეო საქმიანობასა და სხვა ტრადიციულ წეს-ჩვეულებებში.

2019წელს მოხერხდა ალ. ოჩიაურის მორიგე ნაშრომის – „მოსისხლეობა და ჭრა-ჭრილობა ხევსურეთში“, რომლის შესახებაც ა. არაბული წერს:

„ესაა არასტანდარტული, ერთობ მრავალფეროვანი ნაკრები საუკუნის-წინანდელი სისხლიანი ამბებისა, მთიელთა ცხოვრების წესის მკაფიო გამოვლინებებისა, სადაც ფანტაზიისა თუ მხატვრული წარმოსახვის მკრთალ კვალსა და ჩანასახსაც ვერ აღმოაჩენს თუნდაც დეტალებზე ორიენტირებული ცნობისმოყვარე მკითხველის მახვილი თვალი. და, ამდენად, ინტერესი და სანდოობაც დიდია მართალ და სიტყვაშეუშლელ ხალხურ მემკვიდრეობას შეუღამაზებელი ნაამბობის მიმართ (ოჩიაური 2019: 7).

ალექსი ოჩიაურის გამოუქვეყნებელი ხელნაწერები დაცულია ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის არქივში. ესენია: „თქმულებები ხევსურულ ღვთაებათა და ღვთისშვილთა შესახებ“ (1938), „ფშაური წაწლობა და ნადობ-ნაძმობა“ (ნ. ბალიურთან ერთად, 1941); „მასალები სამამო მიწათმფლობელობის შესახებ ხევსურეთში“ (1950), „სახატო მიწები ხევსურეთში“, „ხევსურეთის ზოგიერთი ამბები“ (1950), „ხევსურული მასალები“, „ხევსურული ანდრეზები“ (1937, 1948-1951, 1949, 1950) და სხვ. ალ. ოჩიაურის ეთნოგრაფიულ ჩანაწერებს დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ქართველ მთიელთა ტრადიციული ყოფის, არამედ მეზობელ კავკასიელ მთიელებთან მათი ურთიერთობის შესწავლის საქმეში.

ასე აფასებს ეთნოგრაფის ღვაწლს ალექსი ჭინჭარაული: „ალექსი ოჩიაური უადრესად შეგნებული, უპრეტენზიო, მაგრამ ძალიან დიდი და საშვილიშვილო საქმის მკეთებელი ქართველი კაცი იყო, შრომის საზღაურს, სახელსა და დიდებას არ ეძებდა. იგი ოჯახის, მამულისა და ხალხის წინაშე ვალმოხდილი წავიდა ამ ქვეყნიდან“ (ჭინჭარაული 1972).

გამოყენებული ლიტერატურა

- ბარდაველიძე 1939 – ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. ტფილისი, 1939.
- თედორაძე 1930 – გ. თედორაძე, ხუთი წელი ფშავ-ხევსურეთში, წიგნი I. ტფილისი. 1930.
- ლიქოკელი 2010 – ი. ლიქოკელი, ხევსურეთის სისხლიანი 37 ლიქოკის ტარტიკაული, არტანუჯი. თბილისი, 2010.
- ოჩიაური 1928 – ალ. ოჩიაური, თეთრი საყელო და ხევსურეთი. მნათობი #3, თბილისი, 1928.
- ოჩიაური 1972 – ალ. ოჩიაური, ფშავ-ხევსურული პოეზია. თბილისი, 1972
- ოჩიაური 1980 – ალ. ოჩიაური, სტუმარმასპინძლობა ხევსურეთში. თბილისი, 1980.
- ოჩიაური 1988 – ალ. ოჩიაური, ქართული ხალხური დღეობების კალენდარი ხევსურეთი (არხოტის თემი). თბილისი, 1988.
- ოჩიაური 2019 – ალ. ოჩიაური, მოსისხლეობა და ჭრა-ჭრილობა ხევსურეთში. თბილისი, 2019.
- შანიძე 1931 – ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია I, ხევსურული. თბილისი, 1931.
- ჭინჭარაული 1972 – ალ. ჭინჭარაული, ცხოვრობდა მთაში კაცი: გაზ. „ლიტერატურული. საქართველო“, 1972., 8 /IX.

References

- Bardavelidze 1939 – V. Bardavelidze, Calendar of Svan Folk Holidays. Tbilisi, 1939. p.VII.
- Tedoradze 1930 – G. Tedoradze, Five Years in Pshav-Khevsureti, Book I. Tbilisi. 1930.
- Likokeli 2010 – I. Likokeli, Khuvsureti's Bloody 37, Likoki Rock Tartikauli, Artanuji. Tbilisi, 2010.
- Ochiauri 1928 – A. Ochiauri, White Collar and Khevsureti. Mnatobi #3. Tbilisi 1928.
- Ochiauri 1972 – Al. Ochiauri, Pshav-Khevsuretian Poetry. Tbilisi, 1972.
- Ochiauri 1980 – I. Ochiauri, Hospitality in Khevsureti. Tbilisi, 1980.
- Ochiauri 1988 – Al. Ochiauri, Calendar of Georgian Folk Holidays, Khevsureti (Arkhoti Community). Tbilisi, 1988.
- Ochiauri 2019 – Al. Ochiauri, Blood Vengeance and Wounding in Khevsureti. Tbilisi, 2019.
- Shanidze 1931 – A. Shanidze, Georgian Folk Poetry I, Khevsuretian. Tbilisi, 1931.
- Chincharauli 1972 – Al. Chincharauli, A Man Lived in the Mountains: in a journal. "Literaturuli Sakartvelo", 1972. 8 /IX.

ალექსი ოზიაური

დგანან, მარცხნიდან, ნიკო მაკალათია, ალექსი ოჩიაური,
მწერალი ლადო ზალიაური
ზის მარცხნიდან პირველი ელანია ზალიაური